

Bu gün təhsildə nə dəyişməlidir?

Cəfər CƏFƏROV,
ADPU-nun rektoru, professor

İsrayıl İSGƏNDƏROV,
ADPU nazirinin ADPK-nin direktoru, dosent

Təhsil müəssisələrində ənənəvi (üz-üzə) təhsil formasının məhdudlaşdırılması dünya təhsil sistemində ciddi təsir göstərdi. 2020-ci ilin aprel məlumatlarına əsasən təhsil müəssisələrinin bağlanması Azərbaycanla 1.9 milyon (1.7 milyon orta məktəb, 200 min ali təhsil, doktorantura) olmaqla, dünyada 1.7 milyardan çox təhsilalanı ənənəvi təhsildən kənar saxladı. UNESCO-nun məlumatına görə, 191 ölkə bütün, 5 ölkə isə qismən təhsil müəssisələrində məhdudiyət tətbiq etdi ki, bu da ümumi təhsilalanların 98.4%-ni əhatə edir. Eyni zamanda, müxtəlif təhsil səviyyələrində bəzi beynəlxalq proqramlar və layihələr dayandırıldı. Əksər ölkələr gözlənilmədən qarşıya çıxan bu problemə çevik reaksiya verdilər və təhsil mümkün olan bütün vasitələrdən istifadə edilməklə davam etdirildi. Fəxrəddin həlmi ki, Azərbaycan təhsil sistemi problema daha çevik reaksiya verən təhsil sistemləri arasında idi. Təhsil müəssisələrinin bağlanması təkcə təhsilalanlara və təhsilverənlərə deyil, həmçinin iqtisadi və sosial münasibətlərə də uzun müddət davam edəcək təsir göstərəcəkdir. COVID-19 cəmiyyətdə bütün münasibətlərə (sosial-iqtisadi, lokal və global), o cümlədən də təhsil münasibətlərinə ciddi təsir göstərdi və gündəmə yeni yanaşmaların vacibliyi, ənənəvi təhsil çatışmazlıqları, rəqəmsal öyrənmənin əhəmiyyəti və s. çağırışlar gətirdi.

COVID-19 pandemiyasının təhsilə təsiri müxtəlif təhsil institutları, ekspertləri və mərkəzləri tərəfindən araşdırılır, hesabatlar yazılır və təhlil edilir. Bu araşdırmalardan biri də dünyaca məşhur tədris şirkəti olan “Pearson”-nın sifarişli ilə 2020-ci ilin iyun ayında “The Harris Poll” tərəfindən aparılan sorğudur. Bu sorğunun nəticələri əsasında hazırlanmış hesabatda göstərilir ki, COVID-19 təhsilin modernləşməsinin “katalizatorudur”. Təbii ki, bu araşdırmalar hələ uzun müddət davam edəcək və müxtəlif tədqiqat və hesabatlar yazılacaq.

Lakin bu gün ən azı demək olar ki, koronavirus pandemiyası nəticəsində təhsil sistemində uzunmüddətli strategiya və qaydaların yenidən işlənilməsinə ciddi ehtiyac var. Belə ki, bəzi təhsilalanların təhsil müddəti uzandı, təhsil müəssisələrinin işi məhdudlaşdırıldı, təhsilin təsir imkanları məhdudlaşdı və bunların ümumi nəticəsi təhsilə olan marağı dəyişdi. Araşdırmalar və təhlillər onu göstərir ki, təhsilə maraq ənənəvi formada çıxdı, bəzi ekspertlər koronavirus pandemiyasının təhsilə marağın azalmasına səbəb olduğunu iddia edirsə, bəzi hesabatlarda isə mövcud vəziyyətin təhsildə imkanlar yaratdığı və ona inamın artdığı qeyd olunur. Bizim araşdırmamız onu göstərir ki, təhsilə maraq azalmayıb, sadəcə olaraq təhsilə marağın forması dəyişib. Təhsil sisteminin sənayenin tələblərinə uyğunlaşması, cəmiyyətin tələblərinə çevik cavab mexanizminin qurulmasının vacibliyi koronavirus pandemiyasından çox-çox əvvəllərdə əsas müzakirə mövzularından biri idi. Təhsil sistemində dəyişikliklər hər zaman mövcud olmuş və olacaqdır. Koronavirus pandemiyası sadəcə olaraq bunu sürətləndirdi və yuxarıda qeyd edildiyi kimi, ənənəvi təhsil çatışmazlıqları, rəqəmsal öyrənmənin əhəmiyyətini, çevik qərar vermə qabiliyyətinin vacibliyini üzə çıxartdı. Hələ keçən əsrin sonlarından 21-ci əsrin təhsil sistemi, təhsil paradigması, çağırışları barədə çoxlu tədqiqatlar aparılmış, müxtəlif yanaşmalar və strategiyalar təklif olunmuşdur. Bütün bu tədqiqatlar və ekspert rəyləri 21-ci əsrdə də təhsilin vacibliyini, xüsusilə də orta təhsildən sonrakı təhsilin daha da vacib olacağını söyləmişlər. Or-

ta təhsildən sonrakı təhsil imkanlarının artırılması və həyat (yaşayış) keyfiyyətinin yüksəldilməsi, iqtisadi mobilliyin təmin olunması, analitik düşünmə və düşüncələrinin effektiv idarə olunması, məqsədə çatmağa və həyatda müvəffəqiyyət qazanmağa vasitə kimi xarakterizə olunur.

Bu gün təhsil sistemində nə, necə dəyişməlidir? Nə üçün dəyişməlidir? Texnologiyaların təhsilə transformasiyası necə olmalıdır? Məsafədən (distant) təhsil necə

* Tələbələr və valideynlərin prioritetləri dəyişmişdir. Tələbələr in əksəriyyəti nəyi öyrənməyə daha tez işə qəbul edərlər kimi bir düşüncə ilə yaşayır. Tələbələr və valideynlər tez bir zamanda qoyduqları investisiyanı geri qaytarmaq istəyir. Bu gün çox az sayda tələbə öz dünyagörüşünü artırmaq, savadlı olmaq, həyat fəlsəfəsini anlamaq və s. barədə düşünür;

* Cəmiyyətin təhsildən gözləntiləri dəyişmişdir. Təhsilin qiymətləndirilməsində məsul şəxslər,

özləri yetişdirir, təlimlər və müxtəlif metodlarla bacarıqlarını artırır. Sənaye ilə təhsil müəssisələrinin münasibətləri çox zəifdir.

Beləliklə, təhsil müəssisəsi yüksək standartlarını və qarşılıqlı münasibətləri saxlamaqla daha effektiv yanaşma tətbiq etməlidir. Bütün bunları isə tələbələrə xidmət spektrini genişləndirməklə və təhsil xərclərini artırmadan edilməlidir. Dəyişikliyi zəruri edən sənayə üçüncü amilə nəzər yetir-sək, görürük ki, təhsilin klassik məqsədinin dəyişməsi və innovasiyalara qeyri-çevik reaksiya bu günün təhsilində əsas problem olaraq qalır. Dəyişikliklərə qeyri-çevik reaksiya əvəzinə təhsil idarəçiləri və təhsil müəssisələri müxtəlif uzunmüddətli strategiyalar hazırlayıb, davamlı innovativ yanaşmalar təqdim edirlər. Bunlar yaxşıdır, lakin bunları hazırlayan zaman nəzərə almaq lazımdır ki, təhsilin klassik məqsədləri qorunsun, bir sözlə, bu innovasiyalar və uzunmüddətli planlar təhsilin klassik məqsədini dəyişməyə yönəlsə, əksər hallarda ona dağıdıcı təsir göstərər.

Qeyd olunduğu kimi, “düən də”, “bu gün də” hər kəs qəbul edir ki, təhsilin məzmunu və təhsilə yanaşma dəyişməlidir. Bəs, bu dəyişiklik necə olmalıdır? Nəyi dəyişməliyik? Bu suallara düzgün cavab vermək üçün, ilk növbədə, təhsilin əsl məqsədinin nə olduğunu, onun fəlsəfəsini düzgün təsvir etmək lazımdır.

Mənəvi-millî kök üzərində rəqəmsal bilik, bacarıqlar və dünyaya çıxış üçün ingiliscə, maraqlanacağı məzmunu əldə etməsi üçün dünyagörüş, marağ dairəsi - bax bu, bizim milli təhsilin profilini formalaşdırmağa kömək edəcək yönəldir.

2021-ci ildə 100 yaşını qeyd edəcək Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti “ADPU-2021 Strateji İnkişaf Planı”nda öz missiyasını pedaqoji sahədə təhsil və tədqiqatın əsas mərkəzi olmaq kimi ifadə etmişdir.

Təhsil nədir? Məqsədi nədir? kimi suallara müxtəlif ekspertlər müxtəlif cavablar verirlər. Hər bir ölkənin təhsil sistemi onun milli-mənəvi dəyərlərinə, milli maraqlarına cavab verməklə bərabər həm də global çağırışlara cavab verməli, dünya təhsil sistemində inteqrasiya olunmalıdır.

təhsil olunmalıdır? Bu yazıda beynəlxalq ekspertlərin, dünyanın aparıcı təhsil institutlarının bu suallara cavab verənlərinin təhsildən tələbləri, tələbələrə göstərilən xidmətlərin sayını və keyfiyyətini artırmışlar. Tələbələr təhsil müəssisəsi seçimi zamanı təkcə təhsilin keyfiyyətini deyil, həmçinin onun xidmətlərinin spektrini, tələbələr sosiallaşması imkanlarını da nəzərə alırlar;

* Təhsil paradigması qocalıb və çevik deyil, sürətlə dəyişən dünyaya çevik inteqrasiya oluna bilmir, universaldır və hər şəxsin şəxsi istəklərinə adaptasiya oluna bilmir;

* Təhsil müəssisələri özlərinin klassik məqsədlərini dəyişir. Daha çox sahibkarlıq, biznes qaydalarına meyllidirlər, daha çox gəlir əldə etmək üçün müxtəlif modelləri sınaqdan çıxarırlar;

* Sənaye ilə münasibətlər dəyişir. Təhsil müəssisələrinin “ömək bazarına çıxış imkanı veririk” kimi illüzyaları boş çıxır, sənayenin və cəmiyyətin tələblərinə uyğun, ömək bazarda dayanıqlı fəaliyyət göstərən, daxili rəqabətdə qalib çıxan kadrlar yetişmir. Əksər müəssisələr kadrlarını

qanunvericilərin hazırladığı normativ-hüquqi aktlar, vəkillər və valideynlərin təhsildən tələbləri, tələbələrə göstərilən xidmətlərin sayını və keyfiyyətini artırmışlar. Tələbələr təhsil müəssisəsi seçimi zamanı təkcə təhsilin keyfiyyətini deyil, həmçinin onun xidmətlərinin spektrini, tələbələr sosiallaşması imkanlarını da nəzərə alırlar;

* Təhsil paradigması qocalıb və çevik deyil, sürətlə dəyişən dünyaya çevik inteqrasiya oluna bilmir, universaldır və hər şəxsin şəxsi istəklərinə adaptasiya oluna bilmir;

* Təhsil müəssisələri özlərinin klassik məqsədlərini dəyişir. Daha çox sahibkarlıq, biznes qaydalarına meyllidirlər, daha çox gəlir əldə etmək üçün müxtəlif modelləri sınaqdan çıxarırlar;

* Sənaye ilə münasibətlər dəyişir. Təhsil müəssisələrinin “ömək bazarına çıxış imkanı veririk” kimi illüzyaları boş çıxır, sənayenin və cəmiyyətin tələblərinə uyğun, ömək bazarda dayanıqlı fəaliyyət göstərən, daxili rəqabətdə qalib çıxan kadrlar yetişmir. Əksər müəssisələr kadrlarını

Təhsil nədir? Məqsədi nədir? kimi suallara müxtəlif ekspertlər müxtəlif cavablar verirlər. Hər bir ölkənin təhsil sistemi onun milli-mənəvi dəyərlərinə, milli maraqlarına cavab verməklə bərabər həm də global çağırışlara cavab verməli, dünya təhsil sistemində inteqrasiya olunmalıdır. Bu günün təhsili həmçinin klassik təhsildən onunla fərqlənir ki, bu gün insanlar təhsil alıb, ömürlərinin sonuna qədər onu istifadə edə bilmirlər, təhsil bu günün insanların heç vaxt tamamlanmayan bilməyəcəyi bir prosesdir, bu prosesdə daim yeniliklər və dəyişikliklər baş verir, bu dəyişikliklər bizi məcbur edir ki, biz təhsilimizi daimi yeniləyək və dəyişikliklərə çevik cavab verə bilək.

Bəzi müəllimlərin fikrincə, təhsil sisteminin əsas məqsədi gələcəyin rəqabətə davamlı işçi qüvvəsinin hazırlanması və insanları ömək bölgüsündə iştiraka hazırlamaq olsa da, təhsil həm də şəxsiyyətini bilik, bacarıq, vərdişlər və sərişlərlərinə və həmçinin mənəvi, sosial və yaradıcılıq potensialını formalaşdırır.

“Təhsil haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununda təhsil-

lin məqsədi üç maddədə göstərilmişdir. Bunları qısaca olaraq - milli-mənəvi dəyərlərə malik vətəndaş yetişdirmək, müasir təkəvürü və rəqabət qabiliyyətli mütəxəssis-kadrlar hazırlamaq, təhsilalanları ictimai həyata və sənəyəli ömək fəaliyyətinə hazırlamaq kimi ümumiləşdirmək olar. Təhsil fəlsəfəsi isə bir qrupun (təhsilverənlər) bilik və dəyərlərinin digər qrupa (təhsilalanlara) ötürülməsi prosesidir. Bu proses zamanı isə hər iki tərəf qarşılıqlı olaraq bir-birinin dəyişməsinə təsir göstərir. Təhsilə baxımından isə buna davranış dəyişikliyi deyilir. Başqa sözlə, təhsilin məqsədi - təhsilalanların davranışının dəyişməsidir. Davranışda dəyişiklik baş verməsi üçün isə tədris-təhsil mühiti və təhsilin məzmunu dəyişməlidir.

* *Təhsilverənlərin rolunun dəyişməsi:* Məqalənin əvvəlində də qeyd olunduğu kimi, təhsilalanlar deyil, sosial şəbəkələrdən istifadə bu günün tələbələrini daha çox məlumatlı edib, onların təhsilverənlərdən asılılığı azalıb, demək olar ki, təhsilalanlar və təhsilverənlərin məlumatı əlçatanlığı eyni səviyyədədir. Deməli, təhsilverənlərin rolunun yenidən nəzərdən keçirilməsinə ehtiyac vardır. Ümumiyyətlə isə professor Ş.Əsgərovun sözü ilə desək, təhsilə yanaşma və ümumi halda təhsil fenomeninə baxış, xüsusi halda təhsilverənə və təhsilalanla münasibət dəyişməlidir. Artıq klassik “dərs deyən” anlayışı yoxa çıxır, təhsilverən daha çox istiqamət verir, mentor rolunda çıxış edir, təhsilalanı yönləndirir, individual yanaşır, daha çox nəyi öyrənməli olduğu, necə öyrənməli olduğu barədə istiqamətləndirir;

* *Təhsildə məsuliyyət bölgüsü yenidən formalaşır:* Təhsil prosesi çoxtərəfli bir prosesdir. Bu prosesin bir tərəfində təhsilverənlər, təhsil idarəçiləri durursa, digər tərəfində cəmiyyət, icma və valideynlər durur. Təhsilin məsuliyyəti isə bu tərəflər arasında bölünməlidir. Təhsildə məsuliyyət ancaq təhsil sisteminin və təhsilverənlərin deyil, həmçinin valideynlər və cəmiyyətin arasında bölünməsi məqsəduyğundur;

* *Təhsilverənlər və təhsil strukturunun daha sürətlə dəyişməsi:* Kütləvi informasiya vasitələrinin məlumat axını indiyə qədər olmamış dərəcədə əlçatandır. Bu isə yaradıcılıq məşğələləri üçün sonsuz imkanlar yaradır. Bu imkanlara

rənlərin kommunikasiya bacarıqlarını və imkanlarını artırılmasını, müxtəlif platformalar üzərindən yaradıcılıq və müzakirələr üçün mühitin formalaşdırılmasına ehtiyacı müəyyənəndirir;

* *Kritik və yaradıcı düşünmə bacarıqlarının və bunun üçün müvafiq tədris mühitinin formalaşdırılması:* Məlumat əlçatanlığı asan və ucuz olanda onların təhlili və düzgün qərar verilməsinin əhəmiyyəti artır. Təhsilverənlərin məlumatların alınması və təhlili texnologiyalarını, doğru qərarın verilməsi yollarını öyrədən tədrisə daha çox önəm verilməsi məqsəduyğundur;

* *Təhsilin mövcud tələblərə uyğun transformasiyası:* Təhsil global tələblər əsasında məzmun və məqsədini formalaşdırır. Təhsil həmçinin hər bir ölkənin strateji sahəsidir və milli maraqlara, dövlətçiliyə xidmət etməlidir. Qloballıq və milli maraqlar bəzi hallarda ziddiyyət təşkil edir, təhsil sisteminin milli maraqları, ənənələri qorumaqla bərabər global çağırışlara daha çevik reaksiya verən bir sistem kimi formalaşması məqsəduyğundur.

Qeyd etdiklərimiz dünya təhsil sisteminə günün tələblərinə cavab vermək üçün tələb olunan əsas çağırışlardır. Dövlət olaraq biz də öz təhsil sistemimizi bu tələblərə uyğun qurmalı, bu çağırışlara cavab verən vətəndaş yetişdirməliyik. Hər bir ölkədə olduğu kimi, Azərbaycan da öz təhsil sistemini beynəlxalq çağırışlara cavab verən və ölkənin prioritetlərinə uyğun qurmalıdır. Belə olan halda Azərbaycan təhsilinin, Azərbaycan müəlliminin qarşısında hansı xüsusi vəzifələr durur? Azərbaycan təhsili hansı tələblər əsasında vətəndaş yetişdirməlidir?

2021-ci ildə 100 yaşını qeyd edəcək Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti “ADPU-2021 Strateji İnkişaf Planı”nda öz missiyasını pedaqoji sahədə təhsil və tədqiqatın əsas mərkəzi olmaq kimi ifadə etmişdir. XXI əsrdə dünyada elm və təhsilin sürətlə dəyişdiyi cari inkişaf şəraitində Azərbaycan müəlliminin vəzifələrini düzgün müəyyənləşdirərək baxımından bu missiyaya doğru istiqamətlənmiş yolda aşağıdakı vəzifələrin yerinə yetirilməsi nəzərdə tutulur:

* *Təhsilalanlara Azərbaycan, dövlət, tarix sevgisi aşılanmalı:* Azərbaycan Respublikasının gələcək fəal vətəndaşları kimi milli kökə, milli tarixə bağlılığı ilə, buraxılmış səhvlərə görə dərs çıxarmış, uğurlarla arxayınlaşmamış insanlar kimi formalaşdırılmalıdır;

* *Təhsilalanların milli mənlik sığdığından keçməsi:* Təhsilalanların gələcək dünya üçün bilməli olduğu məzmunu müəyyən edərək Azərbaycanlı sığdığından keçməli, millətə sevgisi valideynlərinə sevgidən, torpağa sevgisi böyüdüyü məhəlləyə sevgidən başlamalı və bütün milli-mənəvi sərhədlərimizə qədər uzanmalıdır;

* *Təhsilalanlar öz ölkəsinin quruluşuna xidmət etməli:* Təhsilalanlar dünyanın nailiyyətlərini bilməli, istifadə etməli, amma ona aludə olmamalı, onun yaradıcılarına çevrilmək eşiği ilə yaşamaq, qabaqcıl cəmiyyət və dövlətlərə düşkün olmamalı, o reallıqları öz ölkəsində yavaş yavaş yollarını axtarmağa sövq edilməlidirlər;

* *Vətən sevgisi və münasib öyrənmə bacarıqlarının formalaşdırılması:* Bizim hər şeyi öyrətməyə zamanımız olmayacaq. Biz onlara 2 şeyi mütləq öyrətməliyik, bir-vətən, torpaq və dövlət sevgisini və iki-müstaqil öyrənmə bacarığını;

* *Rəqəmsal biliklər və xarici dil bacarıqlarının verilməsi:* Mütləq iki bacarığı da yeni nəsilə aşılamalıdır. Bunlardan birincisi tələb olunan minimum digital biliklər, ikincisi isə gözəl və zəngin ana dilindən sonra ikinci xarici dili - dünyanın elm dili, texnologiya dili olduğu üçün ingilis dilini mütləq öyrətməliyik.

Mənəvi-millî kök üzərində rəqəmsal bilik, bacarıqlar və dünyaya çıxış üçün ingiliscə, maraqlanacağı məzmunu əldə etməsi üçün dünyagörüş, marağ dairəsi - bax bu, bizim milli təhsilin profilini formalaşdırmağa kömək edəcək yönəldir.